

Jeles értékű Babits-dokumentációk, 2.

„A két minikönyvről körülbelül 3 oldalt lehetne írni...” — bizott meg a türelmes szerkesztő levelében néhány hét előtt; de amikor belelapoztam a *nyomdaipari tanulók munkáiról* szóló korábbi összefoglalásomba (*Tiszatáj*, 1982. május), kiderült, mely újabbak követték a sorozat akkor regisztrált köteteit. Nos, a „jeles érték” mindegyre jelesebb, és talán *nyolc kötetke* követte az akkor jelzetteket 1982—83 folyamán, a munka felgyorsulóban, így a megszábotott „terjedelmi ráta” bővülhet bizonyos reményeim szerint.

Mint ahogy bővült egy harmadikkal (legalábbis forma szerint) a két korábban párhuzamos sorozat, s e harmadik, a „legnagyobb formájú, fűzött” eddig három kötettel jelentkezett. Ha jól látom az impresszumon, e három már az iskola tanműhelyében nyomtatott-kötetett, míg az *Athenaeum* és a *Zrínyi Nyomda* közreműködésével a másik két sorozat kötetei. Változás még — és ez korántsem örömteli —, hogy *Téglás János*, a kötetkétké tudós és pedáns szerkesztője, a kitűnő adatfeltárások írója egyedül maradt, az alább bemutatottakat már egymaga állította össze, „*dr. Gál István emlékének*” lett ajánlva az egyik idei könyv.

A „harmadik sorozat” első füzete a *Magyar Rádió* 1938. február 21-én elhangzott, egyórás *Babits-műsorának* nyomtatott „reprodukcója” lett — „*Babits, a költő*” —, a műsort *Illyés Gyula* állította össze, az ő *Babits szerepe* című előadása vezette be, *Somlay Artúr* és *Simonffy Margot* előadásában követték a megidézett költő versei. A teljes sor ma már csak *Cs. Szabó László* emlékezetéből és a *Beszélgető Füzetek* lapjairól reprodukálható, Illyés élménytelen előadása itt és prózai gyűjteményeiben. A két kitűnő művész hangján megszólaló versek között (*Az Anyám nevére* címűtől *Az elbocsátott vadig*) Somlay kívánságára, az ő előadásában szerepelt az *Örökkék ég a felhők mögött* című „*Vallomás helyett hitvallás*”, e „nehéz prózavers” is. Ennek a műsort beteggyáiban hallgató Babits — mint ez *Téglás* nyúl farknyi, bár magvas utószavából megtudható — az első pillanatokban aligha örült. Csak akkor békélte meg és utóbb, mikor Somlay kívánságáról értesült.

A másik azonos formájú és tiszta tipográfiájú kötetke hasonlóképpen „nyomtatott rádiósreprodukción”. *Babits Mihály* „*Tóth Árpád-antológiája*”, amely először szintúgy a Magyar Rádióban hangzott el 1939. november 20-án. A két költő kapcsolatával, ennek sokféle dokumentumaival a nyomdásziskola egy korábbi kötetkéje foglalkozott (1980), ez újabban Babits Simonffy Margot által felolvasott bevezetője, majd az általa kiválasztott 12 Tóth Árpád-vers olvasható. Függeléként pedig a Babitsnak ajánlott Tóth Árpád-vers (*Prospero szigetén*), képből a szövegek reprodukciói, majd *Török Sophie* Tóth Árpád halálára írt búcsúztatója (*Háromszor lett éjszaka azóta*), utóbb *Téglás* dokumentatív értékű utószava. Ez a kötet mintegy a korábbi „melléklete”.

Ez újabb sorozat harmadik darabjának megjelenését csupán a teljesség kedvéért jegyzem, hiszen az idén végzett egyik osztály vizsgamunkája *Babits és Esztergom* kapcsolatának emléksanyagát és sajtódokumentumait egybefoglaló kötetke lett. A vallomások és dokumentumokat nyújtó kötetké *Téglás János* társaságában e sorok írója állította össze, értékét bizonyos mások jegyzik majd közös reményeink szerint.

„A „középméretű sorozat” hetedik opusza *Dienesék levelei Babitshoz* címmel jelent meg (1982), a *Halálfiái* első változatát, a regény történetét élénkbe táró kötetke (1981) után.

Dienes (Geiger) Valéria maga is Szekszárdon született, a költőnek távoli rokona és az ifjúkortól kezdődően jóbarátja volt. A későbbi férj, *Dienes Pál*, a nagyszerű matematikus éppen a feleség révén lett jóbarát, később tanárkolléga a tisztviselőtelepi gimnáziumban. Öccsei — *László* és *Barna* — ezen a szálon Babits levelező partnerei, és hasonló módon került a költő közelébe a *Játszottam a kezével* című, híres-hírhedett vers műzsája, *Dienes Barna* későbbi felesége, *Révész Ilus*. *Dienes Kató Szabó Lőrinc* *Tücsökzenéjében* is feltűnik, a debreceni református fiúgimnáziumban a költő osztálytársa, a fiúk tündérműzsája volt. Babitscsal bátyja lakásán ismerkedett meg — az „orkesztika” testi és szellemi gyönyöre az említett hölgyek mind-

egyikének szívügye, „filozófiai forrásvidékének feltárása” Dienes Valéria mellett az uraké ugyanígy. Az itt olvasható, gondolatgazdag levelek az *Országos Széchényi Könyvtár Kézirat-tára* Babits-hagyatékának korábban nem közölt kincsei, a barátság mellett valamiféle „kurrens együttgondolkodás” kitűnő bizonyítékai. A kiskönyv szépségét nemcsak tipográfiai külleme adja, de kézzelfogható és dokumentatív léte is, mindezek mellett Téglás életrajzai, a levelek mellékletétől írt, forrásértékű jegyzetei.

A levelezés 1911 áprilisában indult Párizs és Fogaras között, Valéria itt *Henri Bergson* előadásait hallgatta, a professzorét, aki Babitsnak ebben az időben legjelentősebb szellemi forrása volt. A kötetke névjegyzékében a korszak európai és magyar szellemi életének legkiválóbb névsora olvasható. Dienes Valéria és Pál személyes bibliográfiái a kiskönyv dokumentatív és tudományos értékeit ugyancsak növelik, az ezeket követő 30 fénykép reprodukciója (közöttük levélmásolatok) ugyanígy. Portrék és csoportképek, amelyeken a „főszereplők” mellett *Szabó Ervin* és *Jászi Oszkár*, *Komjáthy Aladár* és *Gaál Mózes* látható, a reprodukciók sorában az „orkesztikai iskola” Babits-műsora.

A kötet forrásértékével méltó elődeihez, elkerülhetetlen immár a további kutatás előtt. Reméljük, serkenti minden további búvárkodásra a szerencsés olvasót.

Babits centenáriuma nemcsak év végi vizsgamunkákra sarkallta Téglást és az iskola tanulóit, hanem afféle „közbülső kiadásokra” is. Így jelent meg „... a dal szüli énekesét — *In memoriam Babits Mihály*” címmel egy nagyszerű versgyűjtemény, az Adytól Zelk Zoltánig alfabetumban terjedő kortársi irodalom Babitsról (-hoz) szóló költői antológiája. Az itt megidézett 55 kortársi költő közül *Heltai Jenő* a legidősebb talán (1871—1957), az 1942-es születésű *Kerék Imre*, *Veress Miklós* a legifjabbak az elevenek és holtak között, de „Babits-emblémajuk” (Weöres versének címe ez) egyazon ágú a 120 oldalon. A babitsi vagy éppen a József Attila-i méltóság és álom hívei és szülőttei. Babitshoz és a költőtársakhoz méltó e gyűjtemény, és örömmel tölthet el az is, hogy a névsor és „műjegyzék” ugyancsak bővíthető. Téglás János gyűjtőmunkájának határt nyilván a kötet lehetséges terjedelme szabott. Hiszen a gyűjtőmunka egy szinte „önmagát kínáló” füzettel gyarapodott, *Szántó Tibor* tipográfiai tervezésében így jelenhetett meg egy további gyűjtemény: *Illyés Gyula* 1941 és 1980 között írt kilenc versével, *Borsos Miklós* címlaprajzával, *Téglás* válogatásában a *Babits visszhangjaként*. A nemes szépségű füzetnek nemcsak a centenárium, de a lezárt másik életmű adhat súlyos és fájdalmas aktualitást.

Egy egészében még fel sem tárt életmű felmutatásának kísérlete a „középméretű sorozat” idei tömzsi kötete: *Török Sophie Babitsról* szóló, jórészt eddig csak kéziratokban és folyóiratokban őrzött — itt-ott meg-megidézett — prózai gyűjteménye lett, ismétcsak *reveláció*.

A feleség naplójegyzetei, „vegyes feljegyzései” olvashatók egybefoglaltan itt, levelei és későbbi interjúi Babitsról, cikkei és egyéb, a férje lényéhez és munkájához kötődő írásai. Alapjaiban anyagi, bár végső folyamatában tragikus életsors „párhuzamos krónikája” és adattára e válogatás, amelynek „*egyes darabjai a negyvenes években újságokban, folyóiratokban jelentek meg, nagyobb hányaduk azonban csak a Babits-hagyatékban található meg, s ezek az írások most először látnak napvilágot*” Téglás példásan pontos jegyzeteinek első mondata szerint. És bár a három fejezetre osztott gyűjtemény (*Azelőtt mindent szerettem, amit te — Halálfiái — Kegyetlen varázslat; az együtt töltött idő, majd az ezt követő évek Török Sophie egy-egy itt közölt versének címe szerint*) Téglás szavával „tudományos műnek nem tekinthető”, mi nyugodtan tekintjük annak az első közlésekkel és a szövegprodukciónkkal, az életrajzzal és fényképekkel, a jegyzetekkel és a dokumentációval egyaránt.

Hiszen a kiskönyv Török Sophie „minden munkáinak” egyik legszebb és talán legigazabb eredménye, a költőpár „utókorában” sorsdöntő állomás. Tanner Ilonka valóban Török Sophie lett, írásai egy irástudóbb Szendrey Júliát, Lédát és Csinszkát idéznek élénk. Aligha emelhetnénk ki valamit az itt olvasható kéziratok, publikációk és interjúk közül: a kötetke a maga teljességében revelatív. Egy középszerűen induló, majd az állócsillagokig emelkedő, utóbb egyre végzetesebb poklok felé tartó életpálya „útinaplója” egyben a gyűjtemény — a

Babits mellett, majd a Babitsért vállalt sors naplója — feltáró jellege, hatása szinte katartikusan legendaoszlató. Kár, hogy a kötet vizsgamunkaként csupáncsak kevesek kezébe kerül, bár a „kevesek” egy szélesebb publikáció útját egyengethetik, a centenárium kapukat nyithat biztonnal az érdeklődés előtt. Egyféle „kettős pályakép” válhat teljessé, lehet közismertté e naplók és jegyzetek — például a költő által diktált emlékek versei születéséről, álmairól, olvasmányairól stb. — elolvasása után. Nyomtatottan mindaz, amire a hagyatékból az újabb Babits-irodalom itt-ott hivatkozott.

Ez a kötetke a centenárium legméltóbb kiadványai között foglalhatja helyét: *Rába György* kismonográfiájának, a nagyszerű *Belia György* (1923—1982) *Babits Mihály tanulóévei* című könyvének társaként.

A „minisor” 1982-es kötetkéje, az *Illyés Gyula Babits*hoz — *Levelek, versek* hasonlóképpen így, hiszen egy legendás értékű másik kapcsolat alapkövetete. A Párizsból hazatért Illyést a *Nyugatnak Osvát* fedezi fel, Babits a megismerkedés szándékával Illyésnek *József Attilával* üzent, mint ez a költő *Nemes Györggyel* folytatott beszélgetésében, e kötetke utószavában és másutt is olvasható. Illyés tehát először József Attila és Erdélyi József társaságában keresi fel és látja személyesen, és Török Sophie-hoz, a költőnő egy verseskötve tárgyában íródik Cecéről az első két Illyés-levél (1929. szeptember). A továbbiakban már egymáshoz fordulnak a levelek Budapest és Esztergom között — a mind többszörösből együttlétekről nem őriz dokumentációt az írásos Babits-hagyaték, de többet az emlékezet.

E kapcsolat feltáró elemzése hatalmas tanulmányt érdemelne (biztonnal meg is születik), mindennek a kiskönyv méltó alapja lehet.

Itt csupán a moszkvai utazásról küldött híradásokat emelném ki (1934. nyár), de megszólalnak a sorban (52 levél) Babitsék és a feleségek is. A Babits-hagyatékban lehető minden Illyés-levél közlésre került. Az Illyéshez címzett Babits-levelekkel, az egymással szóló tanulmányokkal és más publikációkkal, az Illyéstől származó emlékezőekkel, interjúkkal és vallo-másokkal, a kortársak emlékezőivel együttesen méltó és nagyszerű „kapcsolattörténet” ke-rekedhetik. Itt az értékes jegyzetek előtt még négy Illyés-vers található, közbül fényképek és festmények, levelek reprodukciói. A kiskönyv mindezekkel együtt a „nagy párosok” (Petőfi és Arany, Ady és Móricz, Ady és Babits stb.) kapcsolatához hasonlítható felismerések alapja lehet. Egyben nyitánya ennek — legfőbb érdeme ebben és szépséges létében regisztrálható.

Az idei kötetke *Babits és Tessitori Nóra levelezésének* publikációja lett, hasonlóképpen tömzsi és ugyanígy üttörő érdemű gyűjtemény. *Tessitori Nóra* (1883—1969) „a költők aposto-la” Tompa László szerint, „egy sötét kor bús gyermekeit szépségek fényével vizsgaló” erdélyi előadó-művész — bár neve és pályaképe a *Magyar Életrajzi* vagy a *Magyar Irodalmi Le-xikon* lapjain nem található. Holott korának jelentős hatású tolmácsa volt. *Tompa László* Tessitori Nórának ajánlott, *Erdélyi télben* című versével nyílik e gyűjtemény, a „szépségek fé-nyé” innen való. A kötetke *Marosi Ildikó* munkájának, a művésznőhöz írt levelek közlésének (*Utunk*, 1972. március) mintegy „pendant”-ja lett: az itt olvasható, időnként felbuzgó levelezés (34 levél) megvalósult vagy csupán tervezett estekről számol be, tartalmazza Babitsék vála-szait is. Egy, az alkotás és az interpretáció lázában eleven kapcsolat bizonyítékanyaga. A „versmondó asszony” felvilágosításokat kér és kap a versek és verssorok értelmét illetően. A „Babits-feloldások” nemcsak a szaktudományoknak nyújthatnak meglepetéseket.

Az első levél még Babits kezétől származik: a költő 1918 márciusában egy kolozsvári meghívásra válaszol, nem mehet el. A művész a *Húsvét előtt*t mondta el Kolozsvárt egy hónappal korábban, hatalmas sikerrel, a vers tisztító hatására még Albrecht főherceg is gratu-lált. Kolozsvárról és Budapestről keltezett levélváltásokkal folytatódik a sor, beszámolókkal közben Erdély irodalmi eseményeiről. 1928 februárjától a művész lábadozóban Szekszárd-ról küld hosszú híradásokat, egy itt remélt Babits-est összeállításában kérve tanácsokat. Az elmaradt szekszárdi szereplés történetét és dokumentumait korábban ugyancsak Téglás közölte a *Dunatáj* lapjain, e lázban fogant tervek reményeiről szól 1928 tavaszán jónéhány le-vél. A Fekete-tenger mellől, Kolozsvárról és máshonnan még néhány következő.

A dokumentatív részben Tessitori Nóráról *Áprily Lajos*, *Földessy Gyula*, *Tabéry Géza* és mások írásaira hívja fel figyelmünket a bibliográfia, Téglás utószavából és jegyzeteiből, a „kapcsolattörténet” dokumentumaiból és fejezeteiből egy tragikus sodrású életút tűnik elő. A művészről „*élektrai alkát*” lehetett — így bizonyítják a kötetke reprodukciói is: *Thorma János*, *Ferenczy Valér* és *Béni* portréi a levelek között. Egy asszonyember szinte elégett a vállalt küldetés során — hogy megismerhettük útját, ugyancsak e sorozat létrehozóinak érdeme.

A kötet sorok tipográfiai szépsége *Tóth Attila*, *Kerek Antal*, *Kocsis József* és *Soproni Béla*, mögöttük a nyomdák és nyomdásztanulók munkáját dicséri. A Babits-hagyaték további gazdag dokumentációkat rejteget — a tanulók és a szerkesztő munkája bizonyonnyal folytatódik tovább. Hasonló „jeles értékeket” remélhetünk.

BODRI FERENC

A tisztesség monográfiája

RÁBA GYÖRGY: BABITS MIHÁLY

Az elmúlt negyedszázad örvendetesen kibontakozó Babits-kutatásának nagy eseménye volt Rába György jó hat és félszáz lapos monográfiája, a két éve megjelent *Babits Mihály költészete, 1903—1920* között. Most, hogy teljes pályaképet adott közre, nem vonatkozathatunk el sem nagymonográfiájától, sem *A szép hűtlenség* című, Babits, Kosztolányi és Tóth Árpád versfordításait bemutató kötetétől. Mert most megjelent, zsebkönyv méretű kötete, 1920-ig dokumentáltan, de egyébként is, egy hatalmas jéghegy csúcsát jelenti. Igaz, a szerző gyakran olyan optikát állít elénk, amelynek segítségével láthatókká válnak ama jéghegy lenyűgöző dimenziói.

Könyvét olvasva biztosak lehetünk: Rába György csak olyat ír le a költőről, aminek tudományos alapja van. Fontos ez azért, mert könyve, bár ritkán üt meg polemikus hangot, önmagában vitairat. Amelyet olvasva, Babits pályaképén egyszerűen nem marad tér a korábról ismert előítéleteknek, torzításoknak.

Módszere mindenekelőtt rendet és fogalmi tisztázást jelent. Az életrajz tényeiben is. Hiszen Babits voluntarista értékelői már a költő származását is rovására írták. A szerző pedig címkérgasztgatás helyett számba veszi, hogy a család mely tagjaitól, milyen műveltségi impulzusokat kapott a diák Babits Mihály. Majd intellektuális fejlődése szempontjából vizsgálja a bölcsész-hallgató egyetemi környezetét. Hogy csakhamar pontos tablót kapjunk a költő filozófiai iskoláiról: Locke szenzualizmusa, az örök változás filozófusa, Hérakleitosz, azután Spinoza, Schopenhauer, Nietzsche (a két utóbbi elsősorban irodalmi előadásmódjával), s már át is látjuk Babits antikvitás-élményének nietzschei tipológiáit; a pogány boldogságot a Zarathustra szellemében, s a már-már démoni tragikumot a görög tragédia dionüzoszi elmélete szerint.

*

Rába György Babits-pályaképében mindenekelőtt a *költőre* koncentrált. A versek vizsgálatát 1920-ig csak helyenként szakítják meg életrajzi tényközlések, és két kiváló regényelemzés, *A gólyakalifé* a *Kártyavaré*. És a költői pályaszakasz lezárta után mutatja be a szerző a korai novellákat és versfordításokat. Anyaga azonban így is feszült az adatoktól és az értő elemzésektől. Megismerjük az *Angyaloskönyv* szerkezetét (az ifjú Babits versírő füzet, Caraccio *Zenélő* angyalának Török Sophie készítette színes rajzolatával a fedelén), az első Babits-kötet „Irisz-leveleinek” shakespeare-i sokszínűségét és baudelaire-i kompozíciós rendjét; az In Horatium Carlyle-i, nietzschei kapcsolatait, a korai versek lélektani alapvetését